

Slovenci in Osimo¹

Borut Klabjan

Znanstveno-raziskovalno središče Koper

Abstract:

The Osimo Agreements, concluded by Italy and Yugoslavia on 10 November 1975, formally regulated the mutual relations between the two countries as they had developed in the years following World War II. After the signing of the 1947 Peace Treaty and the London Memorandum, which practically resolved the Trieste issue in 1954, the two states and the border populations gradually rebuilt their relations. Although the process was not linear, local cross-border traffic expanded and economic cooperation strengthened, making the two countries important partners. The international context, and particularly the Soviet suppression of the Prague Spring, also contributed to closer political ties between Italy and Yugoslavia, which gradually paved the way for the Osimo Agreements. Despite these developments, the post-Osimo period was repeatedly marked by disappointment, a sentiment that persists in some circles even today.

Keywords: Osimo agreements, Slovenes, Yugoslavia, Italy

Uvod

Dosedanje raziskave so že razmeroma podrobno analizirale odnose med Italijo in Slovenijo, predvsem v okviru Jugoslavije, v prejšnjem

1. Tekst je nastal v okviru projekta „Cold War Europe Beyond Borders. A Transnational History of Cross-Border Practices in the Alps-Adriatic area from World War II to the present“ (ERC AG 2021, št.101054963) in je financiran s strani Evropske unije. Izražena stališča in mnenja so izključno stališča avtorja in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali ERCEA.

stoletju. Obdobje med svetovnima vojnama, druga svetovna vojna ter njene posledice sodijo med najpogostejše obravnavane teme tako v zgodovinopisju kot v javnem diskurzu. Tudi politični pogovori, ki so se začeli v šestdesetih letih in privedli do sklenitve t. i. osimskih sporazumov, pri tem ne predstavljajo izjeme.²

Strokovna javnost, zlasti pravniki, se je s posameznimi določbami sporazumov začela ukvarjati že pred njihovo ratifikacijo. Med prvimi besedili je bila objavljena ocena avtorja s psevdonimom Illyricus v reviji *La Comunità internazionale* leta 1976, na katero je leta 1978 v reviji *Rivista di studi politici internazionali* odgovoril pravnik Domenico Maltese.³

Nekateri slovenski akterji, ki so bili tesno vpeti v italijansko-jugoslovanske pogovore, so že leta 1977, neposredno po ratifikaciji sporazumov, objavili obsežno monografijo z naslovom *Osimski sporazumi*. Delo poleg celotnega besedila sporazumov vključuje tudi obvestila, uradne objave, ekspozije, resolucije in govore jugoslovanskih ter italijanskih politikov in diplomatov, udeleženi v pogajanjih. Podobno je nekaj let pozneje nekdanji rektor tržaške univerze in strokovnjak za mednarodno pravo Manlio Udina uredil

2. Literatura o pogajanjih in o Osimskih sporazumih je zelo zajetna. Omeniti gre le nekatere med najnovejšimi, kot na primer MASSIMO BUCARELLI (a cura di), *Documenti sulla pace adriatica: il negoziato per gli accordi di Osimo nelle carte della diplomazia italiana*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma, 2025; BENEDETTO ZACCARIA, *La strada per Osimo: Italia e Jugoslavia allo specchio (1965-1975)*, Franco Angeli, Milano, 2018; SAŠA MIŠIČ, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975*, Univerzitet, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2018; BUDISLAV VUKAS ml., *Osimski sporazumi i hrvatsko-talijanski odnosi. Pravnopovijesni pogled*, Pravni fakultet Sveučišta, Rijeka, 2007; VILJENKA ŠKORJANEC, *Osimska pogajanja*, Annales, Koper, 2007; JOŽE PIRJEVEC, BORUT KLABJAN, GORAZD BAJC (ur.), *Osimska meja*, Annales, Koper, 2006; ERIK DOLHAR, *Prelomnost Osimskih sporazumov*, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, Trst, 2000.

3. ILLYRICUS, *Gli accordi di Osimo del 10 novembre 1975*, V: *La Comunità internazionale*, št. 1, letnik 1976; DOMENICO MALTESE, *Accordi di Osimo e Memorandum di Londra*, V: *Rivista di Studi Politici Internazionali* Vol. 45, No. 1 (177) (Gennaio-Marzo 1978), pp. 18-36.

knjigo v italijanskem jeziku z naslovom *Gli accordi di Osimo*.⁴

Ta uvod ne želi biti pregled dotedanje bibliografije, ki se je v naslednjih desetletjih dopolnila s številnimi raziskavami zgodovinarjev in zgodovinarjev, temveč zgolj ugotovitev, da če so bili predhodni pogovori zaviti v popolno tajnost, sta razglasitvi in formalnemu podpisu sporazumov takoj sledili javna objava vseh dokumentov. Drago Mirošič, takrat eden ključnih slovenskih akterjev pri Osimskih sporazumih in pozneje, v prvi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja, jugoslovanski generalni konzul v Trstu, je izpostavil vzdušje evforije, ki se je uveljavilo med sklepanjem sporazumov in neposredno po njihovi sklenitvi. Napovedovali so se novi časi, ki naj bi jugoslovansko-italijansko sodelovanje dvignili na še višjo raven, pri čemer naj bi imeli Slovenci osrednjo vlogo.⁵

Na podlagi dosedanjih raziskav in obsežne dokumentacije, shranjene v Arhivu Slovenije, predvsem v fondu Republiškega komiteja za mednarodno sodelovanje za sedemdeseta in osemdeseta leta prejšnjega stoletja, je mogoče postaviti hipotezo, da je bila takojšnja objava sporazumov in z njimi povezanih listin povezana z željo, predvsem na slovenski oziroma jugoslovanski strani, da se domači in mednarodni javnosti pokaže, da je mejno vprašanje dokončno zaključeno in da ni več poti nazaj.

Pri tem je bila italijanska stran nekoliko previdnejša, saj ni želela izpostavljati vprašanja, do katerega je imela vse od konca druge svetovne vojne ambivalenten odnos, namreč dejstva, da je del ozemlja, pridobljenega po prvi svetovni vojni, izgubila kot neposredno posledico druge svetovne vojne. Resda si je Italija s spretno diplomatsko strategijo izborila status sobojevnice antantnih sil, čeprav je bila

4. ČRTOMIR KOLENC (ur.), *Osimski sporazumi*, Založba Lipa, Koper, 1977; MANLIO UDINA (a cura di), *Gli accordi di Osimo. Lineamenti introduttivi e testi annotati*, LINT, Trieste, 1979.

5. DRAGO MIROŠIČ, »Za Slovence v Italiji nismo mogli doseči več«. Drago Mirošič se spominja 45- obletnice Osimskega sporazuma, V: *Primorski dnevnik*, 10. 11. 2020, str. 3.

do jeseni 1943 kot ena ključnih sil osi na nasprotni strani, vendar je na mirovnih pogajanjih kljub temu zasedla položaj poraženke.

Če so njene kopenske meje na severu ostale nespremenjene, je morala na zahodu Franciji prepustiti nekaj manjših zaselkov, Jugoslaviji na vzhodu pa precej obsežnejše ozemlje. V nekaj letih je izgubila Reko, Pulj, istrsko obalo do Kopra ter večji del Primorske; Gorico je ohranila le za las, Trst pa je po nekaj letih ponovno pridobila.

Izguba ozemlja je bila posledica neuspešne imperialistične politike Mussolinijevega režima, vendar se povojnim italijanskim vladam z njo ni bilo treba neposredno soočiti. Hladna vojna je namreč vzpostavila drugačne politične logike in prakse, ki so se odražale tudi v odnosih s sosednjo Jugoslavijo. Državi sta po razrešitvi tržškega vprašanja leta 1954 postali pomembni gospodarski partnerici, v naslednjem desetletju pa tudi, vsaj delno, politični partnerici. Podoba Italije se je v Jugoslaviji bistveno izboljšala, medtem ko je bil odnos do Jugoslavije v Italiji pogosto dvoumen in v veliki meri pogojen z vplivom desničarskih nacionalističnih krogov. V nedavnem intervjuju s slovenskima novinarjema Sergijem Premrujem in Tomom Marcem, ki sta takrat spremljala dogajanje, sogovornika poudarjata, da je bila tudi izbira dvorca pri Osimu, zunaj mesta Ancona, daleč od rimskih centrov moči in skoraj nedosegljivega za novinarje, razen tistih, ki so potovali z uradno delegacijo iz Rima, morda pokazatelj namerne zadržanosti pri javni predstavitvi dogodka in želje, da novica ne bi dobila posebnega pompa.⁶

6. *Osimo 1975-2025. Posebna priloga ob 50-letnici Osimskega sporazuma, V: Primorski dnevnik, 10. 11. 2025.*

Zakaj Osimo?

Vprašanje je bilo v praksi rešeno že sredi petdesetih let z London-skim memorandumom in njegovo uveljavitvijo. Resda so številni pravno-formalni vidiki ostali nedorečeni, vendar se je velik del prebivalstva s stanjem sprijaznil in vsakdanje življenje ob italijansko-slovenski oziroma italijansko-jugoslovanski meji je teklo naprej. Režim hermetično zaprte meje, ki se je vzpostavil po pariški mirovni konferenci, se je začel postopoma rahljati ter se po sklenitvi videmskega sporazuma 20. avgusta 1955 tudi dejansko odpirati.

Videmski sporazum je obsegal 64 členov ter urejal prehajanje meje tako po kopnem kot po morju, hkrati pa je vzpostavil stalno mešano komisijo, pristojno za nadzor nad izvajanjem njegovih določb. Med ključnimi ureditvami je bilo prehajanje meje s posebnimi prepustnicami, ki so imetnikom omogočale tudi devizne in carinske olajšave ter omejen prenos blaga med državama. Sočasno uvajanje in recipročna ureditev avtobusnih ter pomorskih povezav sta prispevala k temu, da je bilo mejno območje zaznamovano z intenzivnim pretokom ljudi in blaga.

Čeprav je do podpisa sporazuma prišlo v razmerah, ki še zdaleč niso bile sproščene, saj je na obeh straneh vztrajalo precejšnje medsebojno nezaupanje, se je mogoče strinjati z Jožetom Šušmeljem, nekdanjim jugoslovanskim in prvim slovenskim generalnim konzulom v Trstu, da sta Jugoslavija in Italija s tem odprli novo poglavje v bilateralnih odnosih.⁷

Na ta način sta londonski memorandum na mednarodni ravni ter videmski sporazum na bilateralni in regionalni ravni načrtala smer, v kateri je bilo mogoče graditi temelje novih odnosov. Jugoslovanske in italijanske oblasti so medsebojno mejo vse pogostejše predsta-

7. JOŽE ŠUŠMELJ, *Videmski sporazum V: JOŽE PRIJEVEC, GORAZD BAJC, BORUT KLABJAN (ur.), Vojna in mir na Primorskem. Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*, Annales, Koper, 2005, pp. 307-322, 310-313.

vljale kot enega najbolj odprtih prehodov med zahodnimi kapitalističnimi in vzhodnimi socialističnimi državami ter kot alternativo prevladujoči paradigmi železne zaves.

Proces vendarle ni bil linearen. Pričevanje publicista Egona Kravs, ki se je že leta 1959 v *Jadranskem koledarju* spominjal tistih dni, priča o prevladujoči skepsi, saj, kot je zapisal, »ni imel posebnih pričakovanj od videmskega srečanja«.⁸

Kot piše, so se pogajanja dolgo vlekla, vendar je do podpisa tistega poletja vendarle prišlo. V razmeroma kratkem obdobju treh let je, po njegovi oceni, videmski sporazum pomenil pomembno zgodovinsko etapo. Mešana italijansko-jugoslovanska komisija je obravnavala številna obmejna vprašanja, ki so se pojavljala na različnih področjih, lokalno prebivalstvo pa je liberalizacijo mejnega režima izkoriščalo na raznolike načine.

Medsebojni obiski prijateljev in družinskih članov, gospodarski stiki ter kulturne in športne izmenjave so postali del vsakdanjika. Italijanski gospodarski razcvet je mnogim omogočal izlete v slovenska in hrvaška letovišča, pa tudi obiske klubov in restavracij. Ko se je v šestdesetih letih povečala tudi jugoslovanska kupna moč, so postali čezmejni nakupovalni tokovi vse bolj obojestranski.

V začetku osemdesetih let so kljub padcu jugoslovanskega gospodarstva, devalvaciji dinarja in posledičnemu izrazitemu upadu čezmejnih nakupov uradniki jugoslovanskega trgovinskega urada ocenjevali, da se približno 40 % sredstev porabi za nakup tekstila, konfekcije in oblačil, 10 % za kemične proizvode (vključno s pralnimi sredstvi), 10 % za avtomobilske dele, 8 % za zlato, 9 % za različno tehnično blago, 5 % za turistične storitve ter 18 % za hrano in kavo.⁹

8. EGON KRAVS, *Razvoj obmejnega prometa na osnovi Videmskega sporazuma*, V: *Jadranski koledar*, SKGZ, Trst, 1959, str. 67-68.

9. Arhiv Slovenije (AS), 1134 Republiški komite za mednarodno sodelovanje (RKMS), arhivska enota (a. e.) 96/1182.

Italijanski obiskovalci so medtem v Jugoslaviji množično letovali, obiskovali restavracije in nočne klube, točili cenejše gorivo ter kupovali meso, žgane pijače in mlečne izdelke.

Kljub občasno idealizirani podobi mejnega režima je mogoče ugotoviti, da so se razmere na obmejnem območju in možnosti prehajanja meje postopoma izboljševale. Mejni incidenti med Jugoslavijo in Italijo – pa tudi med Jugoslavijo in Avstrijo – so bili redki. Kadar je do njih prišlo, so se težave praviloma reševale sporazumno, »včasih po diplomatski poti, pogosto pa na lokalni ravni«, kot ugotavlja Ivo Murko, dolgoletni načelnik urada za zunanje zadeve v Izvršnem svetu Socialistične republike Slovenije.¹⁰

Prav lokalna raven je v tem kontekstu igrala ključno vlogo. Mogoče je ugotoviti, da so bile prav potrebe, zahteve in pobude lokalnih ter regionalnih akterjev tiste, ki so spodbujale nacionalne oblasti k sprejemanju ukrepov za blaženje nevšečnosti in negotovosti, ki so zaznamovale vsakdanje življenje ob meji.

Zakaj je bil torej potreben Osimski sporazum? V bistvu je že Londonski memorandum opredelil osnovne okvirje vprašanja. Sporazum je bil potreben, ker je Italija še vedno gojila željo po ponovni pridobitvi cone B bivšega Svobodnega tržaškega ozemlja – območja, ki nikoli ni zaživel kot samostojna enota in katerega teritorij sta si sporazumno razdelili Italija in Jugoslavija leta 1954. Uradna italijanska diplomacija se nikoli ni odkrito odpovedala coni B; ni bilo ministra, ki bi si upal lastni javnosti priznati, da ta območja dejansko niso več Italija. Prav v tem je bil glavni razlog, da so bila pogajanja tajna in so potekala izven uradnih kanalov zunanjih ministrstev.

Prejšnji poskusi pogajanj so propadli zaradi prahu, ki ga je dvignila italijanska desnica, bodisi stranka *Movimento Sociale Italiano*, bodisi desno usmerjeni krogi drugih strank, predvsem v vladajoči

10. IVO MURKO, *Meje in odnosi s sosedi*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2004, 253.

Krščanski demokraciji. Šele Morova politika odpiranja Italije proti vzhodu in spodbujanja dobrososedskih odnosov z Jugoslavijo je postopoma omilila te zadržke, čeprav jih ni povsem odpravila. Če je bil Saragatov obisk v Jugoslaviji v začetku oktobra 1969 uspešen mednarodni dogodek, saj sta oba predsednika govorila o prijateljstvu med narodoma, je načrtovani zaključek Titove zahodnoevropske turnee v Italiji leto kasneje sprožil plaz kritik, tako da je obisk padel v vodo.

Kljub temu si nobena od držav, niti Italija niti Jugoslavija, ni želela poti nazaj. Državi sta si bili medsebojno prepotrebni na številnih področjih, tako političnih kot gospodarskih in vojaških.

Osimo kot posledica zatrtja praške pomladi

Na tej točki je treba izpostaviti še en pomemben dejavnik: čeprav obravnavamo Osimske sporazume predvsem v bilateralnem kontekstu, jih ni mogoče ločiti od širšega mednarodnega prizorišča. Nekdanji diplomat Božo Cerar je nedavno opozoril, da so Osimski sporazumi predstavljali prvi konkreten korak k uresničevanju tistega helsinškega duha, torej dogovarjanja in vzajemnega razumevanja med Vzhodom in Zahodom. Kot pa je opozoril Benedetto Zaccaria, dogajanje pri Osimu ni neposredno povezano s Helsinkom.¹¹ Sporazum je bil nedvomno pomemben, vendar je nastal kot paralelen in v določenem smislu neodvisen proces, ki je privedel do dogovora med Italijo in Jugoslavijo; dejansko je Osimo bolj posledica dogodkov v Pragi kot Helsinkov.

V Rimu sprva niso imeli interesa zaključiti mejnega vprašanja z Jugoslavijo in bi verjetno nadaljevali politiko dobrega gospodarskega sodelovanja, ki se je razvijala od petdesetih let, ob hkratnem poudarjanju suverenosti nad cono B. Sovjetska invazija na Češko-

11. BENEDETTO ZACCARIA, cit. delo.

slovaško avgusta 1968 in zatrtje praške pomladi pa sta spremenila pristop. Če je intervencija Varšavskega pakta prestrašila Tita in Jugoslovane, niti v Rimu niso ravnodušno gledali na uveljavljanje Brežnjeve doktrine omejene suverenosti. Če bi sledili italijanski tezi, da je bila cona B še odprto vprašanje, bi Sovjeti lahko trdili, da je bilo odprto tudi vprašanje cone A s Trstom vred. Rim ni želel tvegati in je Jugoslovanom predlagal dokončno definiranje meje, namesto zgolj demarkacijske črte, kot so jo do takrat imenovali. Cilj je bil doseči rešitev čim prej, ob upoštevanju nepredvidljivosti Titove starosti. Pogajanja so bila kompleksna in dolgotrajna; uspeh je prinesel šele tajni kanal, ki sta ga vzpostavila Boris Šnuderl in Eugenio Carbone. Dogovor sta delegaciji podpisali 10. novembra 1975 v Osimu pri Anconi.¹²

Sporazum obsega tri glavne dokumente: pogodbo med državama, sporazum o pospeševanju medsebojnega gospodarskega sodelovanja in protokol o prosti coni. Tem trem dokumentom je treba dodati še 16 dodatkov. Najpomembnejša točka je bilo dokončno definiranje meje tako na kopnem kot na morju, tako v praksi kot glede njene pravne narave. Prišlo je do nekaterih teritorialnih korekcij, zlasti na Goriškem, kjer je Italija v zameno za t. i. briško cesto pridobila nekaj hektarjev na Sabotinu, kar je predstavljalo pomemben simbol nacionalnega prestiža, vezanega na prvo svetovno vojno. Definirala so se tudi območja na Kolovratu, v Brdih ter morska meja v tržaškem zalivu, kar je bilo ključno za pristanišči v Kopru in Trstu.

Čeprav so se Italijani morali odpovedati coni B, so želeli izkoristiti priložnost za gospodarsko oživitev območja, ki je v tistih letih doživljalo precejšnjo krizo. Predvsem v Trstu je industrijski sektor doživljal težave, zapirala so se podjetja, kar je neizprosno poveče-

12. VILJENKA ŠKORJANEC, cit. delo.

valo brezposelnost. Kot rešitev so videli vzpostavitev skupne italijansko-jugoslovanske prostocarinske cone na Krasu. Jugoslavija je zamisel sprejela, in čeprav je Slovenija v tistem času imela najnižjo stopnjo brezposelnosti med vsemi jugoslovanskimi republikami, so si iz projekta nedvomno obetali pomembno spodbudo za obmejno gospodarstvo ter privilegiran kanal za meddržavno trgovinsko izmenjavo, ki se je iz leta v leto povečevala.

Čeprav so se prvi oglasili pravni strokovnjaki, je vsebina Osimskih sporazumov kmalu prešla v širšo javnost. Na italijanski strani je njihova vsebina in ratifikacija sprožila večletno javno debato; še več, na Tržaškem je v naslednjih letih povzročila pravo družbeno revolucijo.¹³ Slovenski uradniki in diplomati, ki so bili v okviru jugoslovanske politike v prvi vrsti vključeni v oblikovanje in realizacijo Osimskih dogovorov, so dogajanje redno spremljali, a niso verjeli, da bi tržaško nasprotovanje lahko prejudiciralo italijansko-jugoslovansko sodelovanje, saj, po njihovem prepričanju skoraj noben drugi mednarodni dogovor nima toliko politične in vsestranske podpore med italijanskimi strankami kot Osimo.¹⁴ Sporazum je bil namreč eden izmed najpomembnejših mednarodnih dogovorov, ki je poleg vprašanja meje imel tudi cilj dvigniti gospodarsko sodelovanje, ki je bilo že tako precej razvito, na še višjo raven.¹⁵

Celoten proces je treba uokviriti tudi v širši kontekst približevanja Jugoslavije Evropski gospodarski skupnosti.¹⁶ V dogovarjanje so bili vključeni tudi Združeni narodi, natančneje njihov Urad za industrij-

13. DIEGO D'AMELIO: *Il dibattito pubblico sul trattato di Osimo fra ragion di Stato e protesta locale*, V: *Qualestoria*, 41, 2, 2013, 83-107.

14. AS, 1134 RKMS, a. e. 96/1184.

15. AS, 1134 RKMS, a. e. 55/789 in a. e. 90/1119.

16. AS 1134 RKMS, a. e. 56/790, Poročilo Štefana Cigoja iz jugoslovanskega Generalnega konzulata v Trstu Pov. Br. 19/79, z dne 19. 2. 1979. Glej tudi *Accordo di cooperazione economica C.E.E. – Jugoslavia. Effetti sull'economia del Friuli-Venezia Giulia*, Trieste Consult, Trieste, 1981.

ski razvoj (*United Nations Industrial Development Organization*), ki je februarja 1976 pripravil študijo izvedljivosti prostocarinske cone na Krasu, poleg definiranja meje druga najpomembnejša točka Osimskih sporazumov. Uradnik Ryan je v svojem poročilu priznaval, da uspeh načrta ni zagotovljen. Projekt je primerjal s prostocarinsko cono v Shannonu na Irskem, pred priključitvijo te države Evropski gospodarski skupnosti, in ugotavljal, da gre za unikaten politično-gospodarski eksperiment. To bi bil prvi primer skupne prostocarinske cone med državama, ki jih Združeni narodi uvrščajo med razvite in razvijajoče se države, hkrati pa z dvema različnima političnima sistemoma.¹⁷

V končni analizi je bilo še precej nedorečenosti, saj bi bilo potrebno preveriti podatke na italijanski strani ter v Trstu ugotoviti odnos do tako imenovanega *punto franco*. Ryan je bil pri svojih ocenah izjemno natančen, a ni znano, ali je še naprej spremljal dogajanje in kaj si je mislil, ko se je izkazalo, da zaradi tržaškega nasprotovanja iz vsega tega ne bo nič. Italija, ki je prvotno predlagala uresničitev cone, je zaradi pritiskov iz Trsta predlog opustila, slovenski uradi pa so se proti koncu osemdesetih let s tem prenehali ukvarjati.

Osimo, Trst in narodne manjšine

Čeprav na geografski periferiji nam uspeh tržaške obstrukcije kaže na vse prej kot marginalni položaj, ki ga je imelo mejno okolje v odnosu do tako imenovanih centrov moči. Nacionalistični Trst je namreč uspel več let držati v šahu državno politiko in nazadnje pomesti s projektom, ki ga je, med drugimi podprl tudi Gianni Agnelli, oče Fiata in med najpomembnejšimi osebnostmi povojne Italije. A še en vidik je ključen za razumevanje Osimskih sporazumov in ne nazadnje zakaj se je dogovarjanje vleklo toliko let. Tudi pri tem igra

17. AS, 1134 RKMS, a. e. 96/1183.

nacionalizem svojo vlogo, to je pri manjšinskem vprašanju, ki ni bilo prav nič minorne narave. Če so bile korekcije meje vse tehnično izvedljive in politično premostljive je bilo vprašanje zaščite slovenske narodne skupnosti ali kot bi danes rekli slovenske jezikovne manjšine v Italiji nerešljivo. Jugoslovani, in tudi tu so glavno besedo imeli Slovenci, so zahtevali tako zaščito, ki bi, podobno kot Londonski memorandum za tržaške Slovence, Italijo obvezoval z mednarodno pogodbo in to vseh svojih sonarodnjakov, ki so ostali v Italiji, brez razlik med tržaško, goriško in videmsko pokrajino. Italija pa ni želela internacionalizacije tega vprašanja in si prizadevala, da gre pri zaščiti slovenske manjšine edinole za njen interni problem, ki ga bo rešila v skladu z njeno novo demokratično ustavo. A po izkušnji, ki so jo Slovenci imeli z Italijo po prvi svetovni vojni to ni bila zanje nobena garancija, tako da so bila pogajanja neskončna in na koncu, za Slovence, neuspešna. Italija je pristala le na omembo v preambuli sporazuma in v 8. členu, ki je nadomestil posebni statut Londonskega memoranduma iz leta 1954, torej tudi del v zvezi z manjšinskimi pravicami, ki pa je veljal samo za območje nekdanje cone A. Če je bilo mogoče te pravice postopoma uveljaviti na Goriškem, je bilo vprašanje videmske pokrajine nemogoče. To območje, ki je prešlo pod Italijo že leta 1866 je bilo vse do pred kratkim izvzeto iz kateregakoli manjšinskega okvira. Šele zakon 38 iz leta 2001 priznava manjšinske pravice tudi Slovincem Videmske pokrajine, tistim, kar jih je še ostalo.¹⁸

Drago Mirošič trdi, da je bilo to največ, kar je bilo mogoče doseči.¹⁹ Italijanski pritiski so bili premočni in v zvezi s slovensko manjšino niso želeli popustiti, kar daje temu vprašanju posebno težo. Izkaže se namreč, da manjšinsko vprašanje sploh ni bil manjši problem

18. MILICA KACIN WOHINZ, JOŽE PIRJEVEC, *Zgodovina Slovencev v Italiji, 1866-2000*, Nova revija, Ljubljana, 2000, 156-157.

19. DRAGO MIROŠIČ, cit. delo.

ali pa vprašanje lokalnega značaja. V bistvu je šlo za glavni kamen spotike, ob katerem je morala Jugoslavija kloniti. Kljub temu je večina med Slovenci v Italiji pozdravila sporazum, saj je verjela, da boljši odnosi prinašajo boljše čase.²⁰

V ocenah so se zmotili, saj je bil na lokalni ravni nacionalistični pritisk vse večji in politika, ki je zavladala ob meji, je bila prej usmerjena v zaviranje sodelovanja z Jugoslavijo kot pa v njeno spodbujanje. Zaničnost lokalne politične elite pa ni uspelo povsem zatreti osimskega duha. Socialistični republiki Slovenija in Hrvaška, italijanski deželi FJK in Veneto ter avstrijski Koroška in Štajerska so tri leta po osimskih sporazumih, v Benetkah formalno sklenili ustanovitev delovne skupnosti Alpe-Jadran, združenja prek katerega so dežele sodelovale na številnih področjih. Zato če so bili odnosi ob meji včasih napeti, so mnogi projekti širšega formata cveteli in udejanjali osimske dogovore, pri čemer so nemalokrat prednjačili Italijani. To je bilo jasno pri infrastrukturnih projektih, kot so bili že omenjena briška cesta, avtocestne povezave, grajenje terminalov pri Fernetičih in Štandrežu ter novih in modernih mejnih prehodov, kot sta bila Fernetiči in Vrtojba. Slovenci so morali priznati, da če so bili doslej oni tisti, ki so vodili v obravnavanju in posledičnem reševanju mejnih vprašanj, so s takojšnjimi finančnimi vlaganji Italijani prevzeli pobudo in se izkazali v realizaciji večine osimskih projektov. Zato so iz občine Nova Gorica, ki je od blizu spremljala mejno dogajanje apelirali na republiške oblasti naj pohitijo.²¹ A notranji spori v Jugoslaviji so privedli do tega, da so mejni prehodi prej kot prostor brezskrbnega prehajanja postali cilj vojaških operacij v desetdnevni vojni za neodvisnost Slovenije junija in julija 1991.

20. ERIK DOLHAR, cit. delo.

21. AS, 1134 RKMS, a. e. 272/4250 in 272/4251

Po Osimu, Osimo

Po geopolitičnih spremembah v Evropi v začetku devetdesetih let so bila pričakovanja velika. Apeli civilne družbe so bili usmerjeni predvsem v novo raven sodelovanja, ki naj bi se vzpostavilo med Italijo in novonastalo republiko Slovenijo. Če je bilo sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo na zelo visoki ravni, in to v času politične, ideološke in vojaške konfrontacije imenovane hladna vojna, se je pričakovalo, da bo v novem obdobju vsesplošne svobode sodelovanje med državama še toliko bolj plodno.

Med prebivalci ob meji, že desetletja vajenimi postopnega razgrajevanja mejnega režima in razvoja čezmejne izmenjave, pa se je razširil občutek razočaranja, saj so pričakovali intenzivnejše povezave, ki pa so se šele počasi uresničevale. Slovenija se je sicer uspela skoraj povsem izogniti vojaškemu konfliktu, Hrvaška pa je bila več let v primežu vojne ob jugoslovanskem razpadanju. Italijanski nacionalizem je poskušal izkoristiti situacijo in znova odpreti mejno vprašanje. Tržaška politična elita se je v Beogradu srečala s srbskimi generali, medtem ko je italijanska desnica z vodjo Gianfrancom Finijem na čelu predlagal možnost priključitve Istre in Dalmacije v zameno za italijansko nevtralnost v jugoslovanskih vojnah.²²

Scenarij se ni uresničil, a v Trstu se je ponovno širilo prepričanje o izdaji in izgubljenih priložnostih, ki se je zrcalilo v geslu »No a Osimo bis« oziroma Ne ponovnemu Osimu. Pritisk je bil tako močan, da je Italija blokirala vstop Slovenije v Evropsko unijo. Zadeva je bila rešena šele s t. i. španskim kompromisom, ki ga je oblikoval takratni zunanji minister Xavier Solana med španskim predsedovanjem v drugi polovici leta 1995, ko je v Italiji vlado Silvija Berlusconija zamenjala vlada Romana Prodi.²³

22. FEDERICO FUBINI, *Quando Fini sognava Istria e Dalmazia*, V: *Limes*, 1/1996, 289-303.

23. JOŽE ŠUŠMELJ, *Trpko sosedstvo. Nekateri vidiki odnosov med sosednjima državama v obdobju 1946-2001*, ZTT-EST, Trst, 2009, pp. 201-283.

Danes so Osimski sporazumi v slovenskem, da o drugih državah nekdanjega jugoslovanskega prostora niti ne govorimo, marginalna tema. Medtem ko je v slovenskem javnem prostoru na stranskem tiru, ima »vzhodna meja« v italijanskem javnem diskurzu osrednjo vlogo. Trst ostaja osiŝe historiginih zamer in gojiŝe neoiredentistiinih izbruhov, kot kaŝejo izjave v trŝaŝkem obiniem svetu, na primer ŝupana Roberta Dipiazze in drugih, ki so se pojavile v dneh okrog obletnice podpisa Osimskih sporazumov in so govorile o "izdaji Italije", izgubi Istre ter zamujenih priloŝnostih v odnosih s Slovenijo in Hrvaŝko.²⁴ Po pohodu nacionalistiine skupine po Trstu pod geslom *Osimu, petdeset let sramote* je razvidno, da tovrstne misli niso popolnoma izginile iz kolektivnega spomina, a glede na to, da je bilo protestnikov kakih petdeset, hkrati kaŝe tudi, da v tem trenutku nimajo takŝne teŝe kot nekoii.²⁵

24. PIERO TALLANDINI, *Osimu, si riaccende il dibattito dopo 50 anni*, V: *Il Piccolo*, 10. 11. 2025.

25. ALESSANDRO MARTEGANI, *Dopo 50 anni Osimu accende ancora gli animi*, *Radio Capodistria*, 10. 11. 2025, na voljo: <https://www.rtvsllo.si/capodistria/radio-capodistria/notizie/friuli-venezia-giulia/dopo-50-anni-osimo-accende-ancora-gli-animi/763616>